

# “تارىققا جاۋاپتى بولۇمىز، خالىققا جاۋاپتى بولۇمىز كەرەك“

                        (باسى 2\_ بەتتە)

             ئېر كەزدە دەپسى سۇارمالى ۋەڭرىدە جەنكئزىلگەن اعىندى سۇدى مەڭگەرەنتى تىەك جوق بولغاندىقتان، ”قۇڭاشلىق بولغاندا سۇ باستاۋ قىيىنغا سوعاتىن، تاسقىن جۇرگەندە بار اپايتى سۇ باسپ كەتەنتى.“ جاڭغا جۇڭگو قۇرۇلغاننان كەيىن، پارتيا ورتالىق كومىتەتى وسى قىيىن ماسەلەنى شەشۇگە بەلدى بەكەم بايلاپ، اعىندى سۇ ئېمر قايناردان جەنكئزىلەنتىن ئۇغغىش سۇارمالى ئوڭىر قالىپتاستردى.

                ”ون مىڭ شاقىرمېدىق خۇاڭخى وزەنىئىدەگى 1- توسيا“ اتانغان سانشىڭگۇڭ شۇ يىگىلىگى تورابى وسى جەردە سالىندى. جاڭغا قۇرۇلغان رەسپۇبلىكانىڭ مېللىيوندانغا قۇربىلىشىلارلى باسەڭ ئارى كۇشتى جىر ۋەنمەن سۇ يىگىلىگى قۇربىلىسى تارىجىنداى توپتىق حوردى بىرگە شرقادى.

               ارادا تاغى 60 جىل ۇوتتى. قۇم تاقىتالى مودەلدىڭ الدىندا باس شۇجى شي جىنپىڭ 7 ساتىلى سۇارۋ، سۇ نەسىتىرۋ جۇيەسىنە زەر سالا كوز جۇگىرتتى. باس بەل توعان سۇارمالى ئوڭىردى يويلاي وتۇدە، ۇساق قان تامىر لار سىياقتى تارماق توعاندار اتىز دارعا تەرەڭ بويد- لاۋدا، ۇساق قان تامىر لارنىدغا سۇ دەڭگەيى، اعىس مولشەرى انىق كورسەتلىگەن.

               سول جەردەگى جاۋاپتى جولداس ئانىستىرىپ بىلاي دەدى: قازىر قۇم- بايتاپى كوپ بولغان جاعايدايا سۇ اعى- سىن ولشەۋ قىيىنغا سوغۇ ماسەلەسنى زەر تەتپ شەشتىك، كە- لەسى قاقامدا وسىزاماندىندىرپ چاقسارتامىز .

               ”بۇل جۇبەگە كوپ كۇش جۇمسادىق، مەڭ جىلدىق نەگىز بولپ قالا بەردەى“. باس شۇجى اسەرلەنە بىلاي دەدى: ”توعان قۇربىلىسنى كورپ اپىرقىشا سۇيىندىم، بۇل، ئې- رى، ئېزىدىڭ وزگەشە جارتىلىستىق بايلىق شارت- جاء- دايمىزىدىڭ ارقاسى، ەندى ئېىرى، نەشە مىڭ جىلدىان بەرى ەڭبەكىشىل، ەر جۇرەك جۇڭگو خالىقنىڭ جاساە- پازىدەىنىڭ ارقاسى، بۇل ەرەكشە باغالى.“

               سۇدى تىزگىندەۋ وڭاي مەمس، قۇمدى تىزگىن- دەۋ دە قىيىن. توزمېدىلىك، سونداي- اق ايتولاۋ ارىنى جانە جاسامپازددققا پە اقىل- پارازات قاقجەت.

               نىغشىبائى مۇ- ۇس، تەڭگەر، باداينى- جىىرىن سىندى 3 ۇلكەن قۇمدى شمول قورشاپ جاتادى. بۇل

               جەرگە نە ەكسە دە قۇم ۇشىرىپ جوق قىلادى.

               سوندىقتان وسى ارادا قۇمدى تىزگىندەۋشەلەر ”جۇڭگو سىقىرلى شاقپاعىن“، ياعنى ئېيداي ساباننان جاسالغان شاقپاق تاپقىرلاپ، سۇ مەن توپىراقتى

               ساقتاپ، جاسلاندانۋعا مۇمكىندىك جاراتتى.

               ئۇش تەرىستىك ئوڭىرنىڭ قۇمدى تىزگىندەۋ قولىدانباسنا ۇڭلىسەڭىز، خالىق بۇقاراسىنىڭ ماڭىداي تەرى مى ەن اقىل- پارازاتىن كورەسىز: ساتىلى اتىز سالۇ، بوگەندىسى اتىز سالۇ، سۇ قويماسىن سالۇ، سۇ باستاپ، قۇم تاسۇ، جيبەگىن كومەكەرىپ قۇمدى بوگەۋ، بۇرعىلاپ ەگۇ ئادىسى، سۇ ۋنەمدەپ دىدىسقا ەگۇ ئادىسى...

               باس شۇجى اڭگىمە ماجىلىسىئىدە بىلاي دەپ ئشكەرلەي اتاپ كورسەتتى: ”ئونمېدى انتقارلاتىن تىز- گىندەۋ ۇلگىسىن جەرگىلىكى جاعايداى قاراي جاساپ،

               غىلپى جالپىلاستىرىپ قولدانۇ كەرەك. 40 جىلدىان استام ۋا- قىتتا ئېىز نېغشىبانىڭ جۇڭۇي قۇم بەتكەيى ۇلگىسى، ئشكى موغۇلدىڭ دىڭگوۋ ۇلگىسى جانە كۇچۇي ۇلكە- سى، شىنجياڭنىڭ كوكيار ۇلگىسى سىياقتى قۇمدى تىز- گىندەۋدە ئونمېدى انتقارلاتىن ئېىرتالاي ۇلگىنى نىزدە- نىس جاساي وتىرىپ جارقىققا شىعاردىق“.

               تارىخ تىنىدىرا سىتەۋشەلەردىڭ ئۇمىتىن جەردە قالدىرمايدى. كۇندى ئۇنىگە جالغاپ تايىعاپتەپن ايقاس- تى؛ تاۋ كەزىكسە جولى سالپ، سۇ كەزىكسە كوپىر سالىدى. سورتاڭ جەرلەردە، قۇبا تۇىزدەردە، قۇمدى شولەردە ”قۇمدى قوينالۇ لار“ جو عالمپ، كەدەيىلىك كەلبەسكە كەتتى. ”ئۇش تەرىستىك رۇخى“ ادام ارقىلى سومدالدى ئارى ادامداردى وزگەرتتى.

               باس شۇجى قايدا بارسا دا بۇقارانى ناماشا تۇر- مىسقا كەنەلتۇدى ەسىئىنە شىعارمادى.

               اتىز باسنىدا جەردى وتكەر مەلەپ، كوتەرە مەگە بەرۇ دىقاندارغا يىگىلىك اكەلگەن- اكەلبەگەندىگىن، سورتاڭ جەرلەردى وزگەرتۇ ۇلگىسىن كوشىرىپ جالپە- لاستىرۇعا يولاتىن- بولماپتىندەىن ئاپتەششەي ۇغىستى. استىق خاۋپىسىزدىگى مەملەكەتنىڭ سىرتتەگىيالىق حا- ۋپىسىزدىگىنە سايادى، سونداي- اق قالىڭ خالىقنىڭ ”استىمەيىن“ قاتىستى.

               قۇمدى جەردە فوتوۋولت كاسىپ سالاسىنىڭ

               دامۇى كوپ نەگىزدى ەكونوميكادان تەڭ يىگىلككە كە- نەلۇدى سىكە اسىرا الاتىن- ەلماپتىندەىنعا وي جۇگىرت- تى. شولەيتتەنۇدى تىزگىندەۋدى كاسىپ سالالاندىرۇ جولى ۇلكەن جۇمىس.

               ئشكى موغۇل اۋتونومىيالى رايوندىق پارتكوم

               مەن ۇكەمبەتنىڭ قىزمەتتەن مالىمەت بەرۇ ماجىلىسىئىدە

               باس شۇجى شي جىنپىڭ بىرگە بايۇ جونىدە توقتالغاندا

               بىلاي دەدى: ”بىرگە بايۇ جۇڭگوشا سوتسىيالىزمنىڭ

               ماندىك تالابىن اپىگەلبىدى، ايتسەدە مۇندا قىسقىش شا- ياندار سىياقتى شىرمالىپ السىپ ەشقايسىسى قوزعالا

               ەلماپتىن جاعداي بولماۋعا ئىيسى، ئېىر ئبولم ادامدى الدىمەن بايۇعا نىتالاندىرۇ كەرەك. الايدا سوغى ئېىر اۋىز- سوزدى ەستەن شىعارۇعا بولمايدى، ياعنى الدە- مەن بايىعاندار كەيىنگىلەردىڭ بايۇونا باستاماشلىدىق ەتۇگە ئىيسى. بۇل ئېىزدىڭ جۇڭگوشا سوتسىيالىستىك دامۇ جولىمىزعا ۇيلەسەدى، دۇرىس جولىمەن ئدال وسلاي ئجۇرۇ كەرەك“.

                ”قوس اينالم“ جاعايدىنداى قۇانتى ەل قۇربىلىسى

               ۋاقت جاڭغا ئېىر ەسك اشتى.

               بۇگىنگى تاڭدا ئۇش تەرىستىكتىڭ وزگەرىسى دۇنيە ئجۇزىن قايران قالدردى، خۇاڭخى وزەنى جوڭ- كىلىپ، ”اننا وزەنىنىڭ“ جاڭغا خىكاياسىن بايانداۋدا، كومىر قىشقىل گازىنىڭ شىعارملۇىن ەڭ جوعارى مانگە جەتكىزۇدى، كومىر قىشقىل گازىن بەيتارتاندىندردى جۇزەگە اسىرۇدىڭ ”ۋاقت كەستەسى“ ەكپىندەي ىلگە- رىلەۋگە جەبەۋدە... باس شۇجى شي جىنپىڭ كەسكىنە- دەگەن جۇڭگو ۇلگىسىئىدەگى وسىزاماندىندىرۇ ۇلى جوباسىندا جاسىل دامۇ، جاڭالق اشا دامۇ— سوزسىز جاۋاپ بەرەتىن سۇراۋ.

               ئشكى موغۇلدىڭ ”شەغىسى ورمان، باتىسى تەمىر، وڭتۇستىگى استىق، سولتۇستىگى مال، بارلىق جەرى كەن بايلىعى“ دەگەن اتى بار، 17 ئتۇرلى كەن بايلىىنىڭ انىقتالغان زاپاس قورى بۇكىل ەل بويىنىشا 1- ورىندا تۇرادى. تاۋعا سۇيەنىپ، تاۋدى كەمەرىپ كۇنەلتە بەرۇ كەرەك پە، الدە باسقا شىعار جولى تابۇ كەرەك پە؟

               6- ايدىڭ 7- كۇنى تۇستەن كەيىن باس شۇجى شي جىنپىڭ كوكحوت قالاسىنداى جۇڭخۇان كاسىپ سالاسى باققاشاسنا باردى. جاڭا ەنەرگىيا، جاڭا ماتەرىيال، جاڭا كاسىپ سالاسى، بارلىق جەردەن جاڭا قۇم تۇنىداتۇدا.

               باقىما رايونى قۇرۇلغاننان بەرگى 10 نەشە جىلدا 16 جارتىلاي وتكىزگىش جانە فوتوۋولت كاسىى كاسە- پورنى ەل ئىشنىدەگى، خالىقاراداعى 1- قاتاردان ورىن الدى، بۇل جەر دە ئۇش تەرىستىك ئوڭىرنىڭ جاسىل بولۇعا بۇربىلىس جاساپ دامۇى جونىدە نىزدەنىس جا- ساۋنىنىڭ، خاڭالق اشۇ جولىمەن ئجۇرۇنىلىڭ نىقاشم كو- رىنىسىنە اينالدى.

               فوتوۋولتتىق تاقتانى نەگىزگى كۇش ەتىپ دامە- ەان فوتوەلەكتر كاسىپ سالاسى— ئشكى موغۇلداى جاڭا ەنەرگىيا كاسىپ سالاسىنىڭ جالىندى كۇشى. ەكران ال- دىندا باس شۇجى قۇمدى شولەگى سول ۇلكەن نىساندار- دى ئاپتەششەي سۇراپ ۇغىستى، ايقاسىپ جاتقان قىزىل سىزىقتار مەن كوك سىزىقتار جاڭا ەنەرگىيا سىتەرىن دا- مىتۇدىڭ قاۋلاغان ەمىر شەڭدىگىن جالپىلاي اپىگەلۋەدە. ”ئەندىگى جوسپار لارىڭىز قالايسى؟“ دەپ سۇرا- دى باس شۇجى.

               جەرگىلىكى ورنىنداى ەنەرگىيا كاسىپ سالاسىن

               دامىتۇعا جاۋاپتى جولداس مۇنى انىق بىلەدى ەكەن:

               ”مەجەمە 2023- جىلغا بارغاندا، ئشكى موغۇلدىڭ

               جاڭا ەنەرگىيا اكرىكانتارىنىڭ سىيمىدىلىعى مەن ەلەكتر

               تاراتۇ مولشەىرى 2022- جىلداغىنىلدا 2 ەسەسىئىنە

               اسادى، سىرتقا جونەلتىلەنتىن ەلەكتر مولشەىرى 4 ەسە اسادى“.

               باس شۇجى شي جىنپىڭ ولارعا مىنالاردى ئاىسىر- دى: ”ئشكى موغۇلدىڭ ەنەرگىيا كاسىپ سالاسى ۇزاق ۋاقتتان بەرى كومىردى نەگىز ەتىپ كەلدى، كومىر سەبەبىئەن جارقىققا شىقتى. الايدا كاسىپ سالاسى تم جالاڭ بولسا بولمايدى، كوپ نەگىزدى دامۇدى بەتا- لىسى ەتۇ كەرەك. ەنەرگىيا قۇربىلىسىندا كاستورلى كاسىپ سالاسىنا عانا سۇيەنۇگە بولمايدى، جاڭا ەنەرگىيا- نى، تازا ەنەرگىيانى زور كۇشپەن دامىتىپ، كومىر قىشقىل گازىنىڭ شىعارملۇىن ەڭ جوعارى مانگە جەت- كىزۇدى، كومىر قىشقىل گازىن بەيتارتاپتاندىردى قۇل- شىنا جۇزەگە اسىرىپ، جاسىل جۇڭگو قۇرۇ كەرەك“.

               سىتەۋگە تىيىستىلەرىن سىستەدى، سىتەمەۋگە تىيىستە-

               لەرىن سىتەمەدى. دامەعان ەلدەردىڭ نەشە ئجۇز جىلدا باسىپ وتكەن وسىزاماندىندىرۇ جولىن نەبارى نەشە ون جىلدا باسىپ وتكەن جۇڭگو جونىئەن العاندا، قازىرگى كەز وسى زامانغى ەنەرگىيا ەكونوميكاسى سىندى وسى ۇلكەن جۇمىستى ويداعىداي سىتەۋدىڭ ئدال ۇامى ەسەپتەلەدى.

               ئېىر جولى تانىستىرۇ باس شۇجىگە تەرەڭ اسەر قالدردى: ”الگىئىدە سىزدەر وسى 2— 3 جىلدا2 ەسەسىئىنە اسىرامىز دەددىڭىزدەر، كەيبەرەيۇن 4 ەسە اسىرامقىش ەكەنسىزدەر. ئشكى موغۇلدىڭ بۇل جانەن- داعى بەئناسلى ايقىن، جولى دۇرىس، بولاشاغى وتە نۇرلى، مۇنى كورگەننەن كەيىن اپىرقىشا اسەرلەندىم“!

               تاباندىلىق السىققا جەنكئزەدى، وي جۇگىرتكەن تىڭ تاپسىققا جەتەدى.

               جاڭا داۋىردەگى 10 جىلدىان بەرى ئۇش تەرىسى-

               تىكتىڭ بايتاق دالاسى ”تۇنىق سۇ، جاسىل تاۋ— باعا-

               لى بايلىق“ ۇستانىمەن ەمالياتتا اپىگەلەۋ بارسىنىدا

               ”قۇندى ارتتىرۇدىڭ“ جاڭا ئورسىن گەڭبەيتە ئۇستى.

               كرەمەنى پىلاستىنىكاسى فوتوۋولتتىق تاقتانىڭ

               ”تاعانىنا“ ۇقسايدى. كاسىپ سالاسى باققاشاسنىدا باس

# “بولۇمىز كەرەك“

               شۇجى شي جىنپىڭ ئوندىرىس سەحننا كىردى، جالاڭ كرىستال پەشتەرى ساپ ئۇزەپ تۇرغان اسكەرلەردەي قاز- قاتار ئىزىلپ، اپىرقىشا ايباتتى كورىندى. وسى جاب- دىقتار كۇندىز- ئۇنى قىزمەت سىتەپ، كرەمەنى تاياقشا- سىن ئوندىرىپ، ونان سوڭ جاپىراقتاي كەسىپ، كۇن ەنەرگىيالى فوتوۋولتتىق تاقتا جاسايدى. كاسپورىنداى جاۋاپتى جولداس باس شۇجىگە بىلاي دەپ تانىستردى:

               ”ونىسەدرەيمىز گە ەل ئىشنىدەگى سۇرانىس كۇشتى بولپ قانا قويماي، سوناۋ شەتەلدەرگە دە ساتىلۇدا“.

               كورمە زالىندا ناپتيجە ئىزىمى ئىزىلىپ تۇر ەكەن:

               2019- جىلى تۇغغىش جاسالغان 12 ديۋمىدىق فو-

               توۋولتتىق كرەمەنى پىلاستىنىكاسىن شىعارپ، كاسىپ سالاسى

               تەخنىكاسىن 5— 10 جىل العا ىلگەرلەتپ، فوتوۋولتتىق

               ەلەكتردىڭ وزىندىك قۇنىن %6.8 تومەندەتتى.

               قازىر جارتىلاي وتكىزگىشى جالاڭ كرىستالدى

               كرەمىيدى ەلمىىزدە ئندىرۇ ئۇشىن عىلىم- تەخنىكا.

               دان قامال الۇ كوزدەلۇدە.

               ئېىر جاعىنان، جاڭا ەنەرگىيا كاسىپ سالاسىن،

               ەندى ئېىر جاعىنان، وسى زامانغى جابىدىق جاساۋ كاسە-

               بىنى يگەرگەن ئشكى موغۇلدىڭ ەمالياتى ادامعا وي

               سالادى. ئجۇز جىلدا بولماغان زور وزگەرىس جاعايدىن-

               دا، جۇڭگو ەكونوميكاسى جوعارى قارىقىمەن ارتۇ كە-

               زەڭىئەن جوعارى ساپالى دامۇ كەزەڭىنە بۇربىلىس جا-

               سادى، جاڭالق اشۇ، جاسىل دامۇ جۇڭگو ۇلگىسىئىدە-

               گى وسىزاماندىندىرۇدىڭ بۇگىنگە جەتكەن داۋىرلىك

               تاقىرىبى بولپ قانا قويماي، اۋمالى- توكېلى خالىقارا-

               لىق جاعايداى سىرتتەگىيالىق تاڭداۋ ەسەپتەلەدى.

               ”قازىر ئېىز جوعارى دەڭگەيلى عىلىم- تەخنىكادا

               ئوز كۇشىمىز گە سۇيەنىپ ئوزىمىزدى اۋەتتەندىردۇ-

               مىز، جاڭا دامۇ ارناسىن قالىپتاستىرۇ ارقىلى عىلىم-

               تەخنىكانىڭ قىيىن وتكەلىنەن قامال اۋمىىز كەرەك“.

               باس شۇجى ۇزاق بولاشاقتى كوز دەدى.

               ار ئتۇرلى الدىن الا بولجاۋعا بولاتىن جانە الدىن

               الا بولجاۋ قىين داۋىلدى نوسەر، اساۋ تولقىنداردا، ەڭ

               ماڭىزدىسى، ئوز ئىسىمىزدى ويداعىداي سىتەمۇ. باس

               شۇجى شي جىنپىڭ شىن قىقىلاستى قامقورلىقپەن بىلاي

               دەدى: ”جاڭا دامۇ ارناسىن قالىپتاستىرۇدا، ەڭ الدە-

               مەن، ەل ئىشنىدەگى ۇلكەن اينالەيدى جاقسى جۇرگىزۇ

               كەرەك، بۇل ئۇبىرىئەن ئڭاۋ شاراسى. قوس اينالم“

               قاپبائى جاپىق ۇستاپ، شەنەلدەرەمەن بارىس- كەلسى

               ورناتپاۋ دەگەندىك مەمس، قايتا باسقالاتا بىزگە

               ەسىگىن اشپاي قويىغان كەزدە ئوزىمىز ئومىر سۇره

               الاتىن بولۇمىز، ئپتېتى دە جاقسى ئومىر سۇره الاتىن

               بولۇمىز كەرەك. ئېىز قاپبائى ايقارا اشامىز، بىزبەن

               اسەلبەستىك جاساعىسى كەلتەننىدەردىڭ ئىبارىن قارسى

               الامىز. ەكونوميكانىڭ جاهانداىنۇى— داڭغىل جولى،

               كوبېشىلىك سەلبەسىپ تەڭ يىگىلىككە كەنەلگەندە عانا

               ەڭ جاقسى بولادى“.

               جاڭا داۋىر، جاڭا جورىق، ۇلكەن ارنا، ۇلكەن

               سىرتتەگىيا.

               كەڭ كوسىلگەن ۋاقت- كەڭىستىك كورورديئاتا-

               سىندا زامانىمىزداعى جۇڭگونىڭ، قازىرگى دۇنيە ئجۇزىنىڭ

               ”ۋاقت پەن اۋقىمىنا“ زەر سالا قاراپ، جالپى جاعداي،

               ۇزاق بولاشاق، جالپى اۋقىم تۇرعىسىنان ئجىرىم جانە

               شەشىم جاسادى، باس شۇجى شي جىنپىڭنىڭ سوزدەرى

               سويلەگەن ساين جاڭالانىپ تۇرادى. بۇل جولى ول

               جاڭا جاعايداىغى گۇلدەنۇ جولىن تىلگە تىەك ەتتى:

               ”كەي ەلدەر زورەكەرلىكپەن اينالىسىپ، مونوپوليالاۋ-

               مەن اينالىسىپ، ئېىزدى باغىنىشتى ەتىپ، وزدەرىنە

               ىلەستىرىپ جۇگىرتكىسى كەلەدى. جۇڭخۇا ۇلتى، ئسوز

               جوق، گۇلدەنۇى كەرەك- قوي! ئېىز ۇزدىكىسىز قامال

               الا قىيىندىقتاردى جەڭپ، تاغى دا جوعارى بەلبەسكە كو-

               تەرلۇبىمىز كەرەك!“

               تارىخ جەەلدەن كۇرەسكەرلەردىڭ، كەپىندەي

               ىلگەرلەلەۋشەلەردىڭ ئۇمىتىن جەردە قالدىرغان مەمس.

               100 جىلدىق كۇرىس، ۇلتنىڭ گۇلدەنۇئىنە تالىپئۇ

               تارىجى، سونداي- اق وسىزاماندىندىرۇ جولى جونىدە

               ۇزدىكىسىز نىزدەنىس جاساۋ تارىجى.

               جۇڭگو الەمدى كوكەپىندە بەرىك ساقتادى.

               جاسىل دامۇدا جۇڭگو ”ەكونوگىيانى وڭاۋدىڭ حا-

               لىقارالىق ۇلگىسىن“ ورناتتى. نازاردا تەك كورىكتى

               جۇڭگو عانا مەمس، ادامزاتنىڭ ورتاق مەكەنى بار، خالىقا-

               رالىق اۋىس- كۇيىستى، سەلبەستىكتى كەڭ كولىمەدە

               ورىستەتۇدى ئۇمت ئەندى؛ جاڭالق اشا دامۇدا جۇڭگو

               ەلى جەننەكشىلىك ەتىپ، ۇزىن باقتىققا كەنەلدەبرىۋمەن

               بىرگە، دۇنيە ئجۇزىن دە يىگىلىككە كەنەلدەردەدى.

               داڭغىل جولدا قايرىتاتىنغان شەكىسىز جولى باسادى.

               بۇرىنقى